

az egyetemes társadalmi élethez való viszonya és kölcsönhatása. Hankiss azonban elkerüli ezt a kérdést ott is, ahol szükségszerűen fel kell vetődnie: a korszakok kérdésénél. (52., 53. o.) Mért vannak az irodalomban határozottan elkülöníthető korszakok? Az irodalom önállóan változik, vagy az egész társadalom változik s az irodalom ennek hatása-képpen?

A „levitézlett“ materializmus válasza erre az: az irodalom másodlagos társadalmi funkció, mert eszköze, a szó, fogalom, fogalmak kapcsolata másodlagos vagyis a tényleges, érzékelhető valóság jele.

Az irodalom tehát jelekből épít és jeleket épít, jeleit pedig mindenképpen az a valóság határozza meg, amelyet a jelek jelölnek. Egy vers felkorbácsolhatja az érzékiséget vagy a politikai szenvedélyt: de maga nem érzékiség és nem szenvedély, csak annak a jele, mint Mona Lisa képe sem a valóságos Mona Lisa, hanem csak a képe. Tehát zavartkeltés, ha „előítéletnek“ vesszük, hogy az irodalom csak tükörképe a valóságnak. Igenis tükörképe, de eleven, ható, organikus tükörképe, „fényképe“, amely majd nem helyettesíti a valóságot, de csak majd nem. Ebből pedig azt következteti a materializmus, hogy ha az ideológia másodlagos, akkor nem értelmezhető amaz emberi élettevékenységek nélkül, amelyek folyamán a „jelek“ kialakultak és amelyeket jelölnek, vagyis elsősorban a termelés nélkül, amely nem más, mint a leghatalmasabb emberi ösztönnek: a lét-fenntartási ösztönnek működése. A termelés a társadalmi életnek a csontváza: természetesen a materializmus szerint is az élő szervezet a csontváz, izmok, idegek, szervek, bőr együttműködő és finom szövetéből áll: csak éppen rámutat a csontváz eddig elhanyagolt jelentőségére.

Hankiss elemzéseiben feltűnő a társadalmi problematika elhanyagolása és elkerülése. Egy helyütt azt olvassuk: „az individualizmus után a kollektivismus“ eljöttét várja: (a — jellemrajz terén) — de ezt sem magyarázza. A társadalmi háttér megrajzolása nélkül paradoxnak tűnik fel egyébként nagyon érdekes és elgondolkodtató mondanivalója.

(Budapest)

Fülöp Ernő

ÓCSKA GRAMMOFONLEMEZEK (III.)

Iró és tollforgató Egy író értékeit nem csupán munkáinak hatóerejéből, de érdeklődési körének területi nagyságából is le lehet mérni. Mint ahogy a dolgok felfogásában, megírásában vannak fokozatok, megválogatás szempontjából is vannak első, második és harmadrangú témák, miliók, figurák, korok és társadalmak. Ebből természetesen következik, hogy világszemléletekben is vannak fokozatok. Az író, napjainkban élő gazdasági és társadalmi berendezkedéseinket véve alapul, éppúgy kiszolgálója közvetve, vagy közvetlenül az irodalmi izlést diktáló, gazdasági érdekeit jól felfogott társadalmaknak, akár a fűszeres, az izzólámpagyáros, a törvényesen akreditált feleség, vagy a prostituált. Van mégis valami, ami élesen elválasztja egymástól az alkotó író a tollforgatótól. Ez a valami a kritika, amelynek segítségével az író, ellentétben a tollforgatóval, ha kell, lekicsinyíti, ha kell, megnagyítja a dolgokat, minden esetben újraértékeli, felméri és az őket megilllítő helyre transzponálja azokat. Az elefántot sohasem az állatkertbe, viszont a poloskát se a Szaharába, hanem pon-

tosan ahová való, tehát a tisztességes és becsületes polgári otthonok rekamiéibe és plüssfoteljeibe. Az író, a kritikus, egyszóval alkotó nem kereskedik olcsó interiórhamisítványokkal, ezzel azután azonnal kiállítja a bizonyítványt. Pultjának mérlegére helyezi társadalmának „értékeit“, figuráinak jellemét, az összefüggések és egyáltalán a hatóerők egész pokoli komplexumát, leméri őket olykor anélkül, hogy árusítaná, elfogadná, vagy visszautasítaná. Az író, ellentétben a tolforgatóval, távolról sem nevezhető napjainkban jó üzletembernek. Szociális belkiismerettel rendelkezik, ami már magában véve behozhatatlan hátrány, legalább is annyi, mintha valaki néger rakodómunkás, ahelyett, hogy angol lord lenne. Nem recenziót ír a világról, hanem kritikát. Ezzel sikerül véglegesen elárulnia magát. Fizetségül mindezekért néha megkapja a halhatatlanságot, a halhatatlanságot és nem a megélhetést, amire minden józaneszű ember szerint pedig nagyobb szüksége lenne.

A tábla A szépszámban lévő római börtönök celláinak egyikét a következő márványtábla díszíti: „Itt szünylődött Galileo Galilei természettudós, az inga és a szabad esés törvényeinek megállapítója, a hidrosztatikai mérleg és az első hőmérő elkészítője. Ebben a cellában szünylődött azon állításáért, hogy a bolygóknak nincs saját fényük és mert a világegyetem központjának nem a Földet, hanem a Napot tekintette. Jezsuiták inkvizíciója elé került azon megállapításáért, hogy a Föld saját tengelye körül forog. Erőszakkal kényszerítették ma már általános köztudattá vált tanításainak visszavonására.“ Körülbelül három évszázada ennek. Legyen eszünk és ne vegyük rossz néven Galileitől, hogy a tébolyodott erőszaknak engedve visszavonta megállapításait. Hogy visszavonta tanításait, az nem kevesebbet bizonyított, mint éppen hitét és komoly tudományos meggyőződését. Taktikáját mozgalmi körökben még a józaneszűek is megirigyelhetik. A Föld azért tovább forgott és a tényeknek megfelelőleg a bolygók is elveszítették talmi fényüket. Elmult három évszázad és ma már az államilag akreditált fizikatanárok is hajlandók arra, hogy Galilei megállapításainak hitelt adjanak. Főpapok, vezető államférfiak sem kételkednek már a Föld saját tengelye körül való forgásában, sőt mi több, nem adnak ki közözlőlevelet és ügyészi vádiratot senki ellen, aki azt merné állítani, hogy mondjuk a Föld gömbölyű. Hogy még jobban fokozzam a dolgot, talán az egyetlen pont ma ez, amiben sarki rendőr, ügyész, hóhér, vádlott és halálraítélt megegyezik. E táblára tekintve öröm és bizakodás dagaszthatja keblünket. Szinte biztosra vehetjük, hogy eljön az idő, amikor táblák és obeliszkek hirdetik, hogy itt raboskodott X. Y. vagy itt végeztetett ki Y. Z., akik azt állították, hogy minden embernek egyforma joga van az élethez. A fantáziával bíróknak már látják is szemei, amint szorgos kezek emelik a táblát börtönökben, kazamatákban és fogdákbán, hivatalos szónokoknak ünnepi beszédre nyílik a szájuk és az összegyűlt közönség szájátva és álmélkodva figyel. „Itt szünylődött X. Y. vagy Z.“ dörgi a szónok és kis kalapácsával rácsap a falhalkészített márványtáblára. Az összegyűlt közönség értelmetlenül hallgat, nem tudja megérteni, hogy létezhetett egy kor, amely erről a kérdéstről másként vélekedhetett. Mindenki csodálkozik, senki nem érti a kort és mégkevésbé azt a heroizmust, amit itt ünnepelni és megörökíteni: összegyűlték. A régi inkvizítorok éppoly békésen nyugszanak, mint az elítéltek. „Itt törték kerékbe, azi“ — kiáltja könnybelábadt szemekkel a szónok: — „aki azt mérészelte állítani, hogy tiz újj van minden ép ember kezén. Hogy az ember tüdejével lélegzik, szemével lát és fü-

lével hall. Két lábán jár és igazságtalanságot követ el, amennyiben embertársait kiszorolja.“ „Itt nyuzták meg elevenen mindazokat, — mutat be a szónok egy sötét pincehelyiségbe, — „akik azt hangoztatták, hogy ha a nap felkél, kivilágosodik. Akik kézbe fogtak bizonyos könyveket és akik időnként összejöttek azzal a céllal, hogy magukat továbbképezzék.“ A szónok még tovább beszél, mindenki értelmetlenül hallgat. Visszatekintve is értelmetlen előttük egy olyan világ, amelyben kerékbetörttek, kivégeztek, felakasztottak és elevenen megnyuztak olyan embereket, akik világosan látták, hogy kétszer kettő négy. Ekkor jön a tábla és a hálás utókor, amely regisztrálja az igazságokat. Az igazságokat, amelyeknek az értéke és érvénye minden józaneszű ember előtt akkor már — közhely.

Modern középkor. Szellemi középkor visszatéréséről beszélni a gazdasági középkor tudomásulvétele nélkül legalább is olyan tájékozatlanság, mint aminőt csak gyermekéveink derék mackó komája, Dörmögő Dömötör árult el azzal, amikor a császárkörtét összetévesztvén a villanykörtevel, az utóbbit egy bőséges vacsora betetőzésül hotelszobájában az idillikus milléniumi évben szájába vette és elfogyasztotta. Az emberiség nagy hányada általában Dörmögő Dömötörökből rekrutálódik, ez a tudat teszi nyugodttá és háborítatlanná tirannusok, államfők, diktátorok, vezérigazgatók és egyéb felelősségnélküli egyének tündéri álmát. Az emberiség általában mindenbe beletörődik, erőszakolni kell rá a mindennapi kenyeret, a szomszúságát oltó bort és egyéb létfenntartási szükségleteit. Nincs az a rettenetesség, amibe ne volna képes beilleszkedni, nincs az a kemény párna, amit meg ne szokna és nincs az a bornirt gondolat, amit kellő garnirozás mellett ne védene utolsó lehelletéig. Az emberiség általában csak álmaiban, elképzeléseiben és fantáziáiban igényes, egyébként igénytelen, igényességében még a mezők liliumához és a levegő madaraihoz sem hasonlítható, mostoha körülmények között a mezők virágai elhervadnak, a levegő madarai lefullanak, csak az ember az, amely mostoha körülményei dacára is él és szaporodik. Ne legyünk jóindulatúak és ne az emberiség intelligenciájában keressük ennek az okát, hazugság lenne ez, egy rögeszme, egy fikció, az emberiség sohasem volt intelligens és legnagyobb szellemei sem bővelkedtek intelligenciában. Az ember eredeténél fogva erkölcsös lény, tehát természetesen undorodik a belátás bűnétől. Az ellentmondás itt csak az, hogy az emberiség, diszes korunk remekbekészült emberisége amellet, hogy középkori nézeteket vall, középkori intézmények szolgálatában áll, egy középkori elképzeléshez méltó társadalom kiszolgálója és védelmezője, indignálódva veszi tudomásul életének középkorba illő gazdasági berendezéseit. Misét hallgat rádión át, gyermekeit földalatti villamoson küldi felekezeti iskolákba, nyomtatott könyvekből olvassa a családi élet szentségének magas elrendeltetését, gázzal főzi meg krumplilevesét és lapostetejű házába hurcolkodik be, mint Jakó, áldozatul ajánlkozva mohó és kapzsi háziuraknak, átkozott emlékü házfelügyelőknek és gonosz indulatú segédházfelügyelőknek. Bizonyosak vagyunk benne, hogy az emberiség nyomorult élete nem csupán ezen modern rekvizitumok segítségével kibírható. A társadalom züllesztéséhez elvitathatatlanul hozzátartozik az általános gazdasági ellátás csődje és ez éppen a termelés legbőségesebb éveiben kulminál. A munkanélküliségen kívül „okos meg gondolások“ készítenek már napjainkban is a háziasszonyokat arra, hogy a gázt kikapcsolassák és székek lábát forgácsá vágva, a konyha

közepén vaskondérban forralják fel a sótalán levest. A ház ura kikapcsolatja a villanyt, faggyugyertyát gyújt és nyáltól csurgó szájjal élvezetében böngészgeti a legutóbbi dícsőséges háború történetét. Mindenki kifordítja ruháját, talpaira laput köt és hetenként csak egyszer mosdik. Kies barlangok tárnak fel a közeli hegyekben, előkerül a dárda, a nyíl és a kopja, minden becsületes polgár barlanglakó lesz, mit is tehetne egyebet testére szabott társadalmában. A polgárnak ebben a szituációban, jóindulatúak legalább is így remélik, megjön az esze. Magam részéről „gönnolom“ ezt a sorsot neki. A kikapcsolt villanyt, a faggyugyertyát, a konyha közepén lobogó máglyát, és végső esetben a barlangokat. Viszont, ha így sem jut egy jobb belátásra, az sem fogja megváltoztatni a dolgok végső menetét. Mert ész legfeljebb egy új társadalom megteremtéséhez szükséges, azok részéről, akik abban benne élnek, már nem minden esetben várja el az ember.

(Budapest)

Remenyik Zsigmond

VILÁGGAZDASÁGI KÉRDÉSEK

A JAPAN KONJUNKTURA

Az utolsó két és fél évben, amióta Japán megkezdte a Mandzsuria elleni hadjáratot s a yen erősen devalválódott, Japán gazdasága külsőleg egy „konjunktura sziget“ képét mutatja a világgazdasági válság közepette. A japán gazdaság e virágzása az inflációnak a hadigazdálkodás következtében beállott változásokkal való összejátszásán alapszik. A mai japán konjunktura valójában inflációs- és háborúskonjunktura. Mint minden inflációs- és háborúsgazdálkodás az értelme:

1. **Gazdasági világ:** a „nemzeti vagyon“ csökkenése. a) A mandzsuriai háború és az erősen szorgalmazott háborús készülődés azt jelenti, hogy a folyamatban lévő termelés nagy része terméketlen célokra nyer felhasználást. b) Az inflációs bázison nyugvó kivitel fokozása azt jelenti, hogy az árut külföldön mélyen értéke alatt árúsítják, vagyis az ország az inflációs természetű kivitel következtében elszegényedik. Az ország ez elszegényedésével egyidejűleg a vagyon gyors központosítása következik be inflációs alapon a tőke egyedurainak kezében, s egyidejűleg a munkások, parasztok és kisiparosok kihasználása jelentéktelenül emelkedik.

2. **Társadalmi világ:** Ez a folyamat annál inkább az osztályellentétek gyors kiéleződéséhez vezet, mert Japánban különben is a vagyon és a jövedelem megoszlása igen előnytelen a szegény és középosztályok szempontjából. Japánban, amely más tőkés országokkal való összehasonlításban nagyon szegény, (az egy lakosra eső átlagjövedelem Európa legszegényebb országaiéval azonos), több milliárdos van és egy tucat olyan, akinek 100 millió yennél nagyobb a vagyona és 3 ezer milliómos, a többi lényegileg mind szegény ember. A vagyonnak ez a megoszlása nagy mértékben segíti elő a monopóliumok képződését. Valamennyi japán statisztika újból és újból beigazolja a japán vagyonelosztás hihetetlen egyenlőtlenségét. Már a birtokfelosztás kiáltó adalékokat tartalmaz. Egy 1932-ben kibocsájtott hivatalos statisztika szerint a föld megoszlása a parasztgazdaságok nagysága szerint a következő: